

A „tehénrontás” és gyógyítása

A régi néphit számos emberfeletti tulajdonságokkal rendelkező személyt tart számon: tálto, garabonciás, tudós, lidérc, boszorkány, ördög, öndöngős, kocsis stb. A nép képzeletvilágában mindegyiknek megvolt a maga sajátos szerepköre: a tálto vagy garabonciás vihart támaszt, jégesővel vereti el a termést, vagy meglátja és kiássza a földbe rejtett aranyat; a lidérc kakas vagy tyúk formájában kincseket hord gazdájának; a boszorkány szemmel ver, megront embert és állatot, éjjel a békésen alvókat „megnyomja”, állatalakban ijesztgeti a kint kószálókat, elveszi a tehén hasznát.

A boszorkány sokoldalú szerepköréből csak egy vonást választunk ki most: a „tehénrontás”-t, a tejhaszon elvételét. Nézzük meg, mit tartottak erről Szolnok megyében, és hogyan tudták a megrontott tehenet meggyógyítani, a tehén tejét visszaszerezni.

Hogyan tudott a boszorkány a tehénnek ártani? Sokszor elég egy pillantást vetni a tehenre, és már meg is van rontva, nem ad több tejet mert a ránézőnek „rossz a szeme”. Sokan ártatlanul is bajba keverednek: árt a szemük, anélkül, hogy telhetnének róla. Ezért ha valahova megy, jóindulatúan figyelmezteti a gazdát, és az vigyáz, hogy állatát a rosszszemű meg ne lássa.

De az igazi boszorkányok nem ilyen jóindulatúak. Ravasz módon, ügyes cselfogásokkal dolgoznak: pl. simogatják vagy dicsérik a tehenet:

„jaj de jó kis tehén vagy, jaj de kedves tehén vagy” — és a gazda ezúttal hiába feji a teheneit, tejet még csak ad valahogy, de a tejnek nincs föle, nem lehet belőle vajat köpülni. Vagy sokszor elég egy vásárban meglátott szép tehenet kerülgetnie, körbejárnia, mintha meg akarná venni.

Ha nappal, asszony vagy emberalakban (mert férfi boszorkány ok is voltak) nem tudott a tehén közelébe férközni, éjjel lopakodik az istállóba, macska képében és ott úgy kifejti vagy kiszopja a tehenet, hogy az hetekig nem ad egy cseppet se. Hallják éjjel a háziak, hogy odakint zuhog a sajtárba a tej. Mennek ki megnézni, hogy mi lehet az, hát akkor szalad ki a fekete macska az istállóból.

A nagyhatalmú boszorkányok sokszor felé se mennek a tehennek, rá se néznek, mégis sikerül nekik a rontás, távolról is. Egyszer például egy zagyvarékasi boszorkány tejet kért valakitől kölcsön, de az nem tudott neki adni, mert még nem fejt. Erre ő látatlanban úgy elintézte a tehenét, hogy napokig egy csepp tejet sem tudtak fejteni.

Az óvatos emberek azonban meg tudták a rontást előzni. Ha a tehén megvásárlásakor fokhagymakoszorút akasztanak az istállóba, nem ronthatja meg senki. Arra is vigyázni kell, hogy ha tejet adnak ki a háztól, egy csepp sót tegyenek bele, akkor nem tudják a tejhasznót elvenni. Különösen fontos ez akkor, ha napnyugta után viszik el a tejét.

Ha már megtörtént a baj, sokféle hagyományos orvoslási mód állt rendelkezésükre :

Ha rajtakapják az állatalakban ottjáró boszorkányt, elég a macskát „visszakézből” (balkéz hátsó oldala) jól elverni, nem merészkedik oda többet. Másnap reggel aztán meglátják, melyik öregasszony fekszik betegen, összetörve a veréstől, és az egész falu megtudja, ki boszorkánykodott éjjel macska képében.

De legtöbbször nem sikerült az ügyesen kisurranó macskát elcsípni. Gyakran csak akkor vették észre a bajt, mikor már a tehén rúgott, bőgött, lógatta a fejét és nem jött belőle tej. Ilyenkor szenteltvízzel próbálták azonnal behinteni. Ha ez nem volt elég, füstöléshez folyamodtak: sokféle rontást elhárító füstölőszert ismernek. Pl. piros kukoricaszemeket, csutkaszárat és pünkösdi reggelén eltett árvaganajt tesznek lapátra, tüzes parázsra és azzal járkál körbe a tehenet, vagy nyeletlen lapátra csutkaparazsat tesznek, arra az úrnapi sátorból vett virágot, és azt teszik a tehén hasa alá.

A füstöléstől csak a tehén gyógyul meg. Van olyan módszer is, amittől a tehén is jobban lesz, de a rontó is megbetegszik, úgy hogy elmegy a kedve attól, hogy még egyszer ilyet tegyen. Pl. ha a gazdasszony saját pendelyét veri az istállóküszöbön balkézzel, egy fejsze fokával, tulajdonképpen a rontót veri el, annyira, hogy az még bele is halhat sebeibe. Csak az a fontos, hogy ha közben odajön a rontó a kapuhoz, és könyörög, hogy hagyják abba a verést, nehogy a kapu felé nézzenek, mert akkor nem sikerül a tehén meggyógyítása. Vagy „kötélcsülköt” csinálnak — ez egy megkötetlen, laza kötéklhurok — és azt verik balkézbe fogott baltával az istálló közepén vájt lyukban, amibe előzőleg hét csipet sót szórtak, szintén balkézzel. A verésre odajön a rontó, de nem szabad kimenni a kapuhoz, akárhogy kiabál. Vagy a tehén tejét öntötték a lyukba és azt verték a fejsze élével: a szomszédasszony hátába verték a fejszét. Az összevert boszorkányt aztán másnap gúnyolódva kérdezték: „Jaj, mi lelte kedves szomszédasszony?” Ő

persze nem vallotta be, csak annyit mondott: *„Jaj, lelkem, elcsúsztam, és össze-vissza ütöttem a hátamat.”*

Verés nélkül is meg lehet betegíteni a rontót: egy kis fazékba felfogták a tehen vizeletét, és felakasztották a kéménybe. A fazék füstölődött, de a boszorkány szemét marta ki a füst, és majd megfulladt.

Legjobb módszernek azt tartatták, ha bosszúból sikerült a rontó tehenét is megbetegíteni, miközben saját tehenük kigyógyul: este hét csipet sót kell balkézzel felcsípni, bele kell kötni egy rongyba és elásni a rontó küszöbe alá. Miután ezen a boszorkány tehene háromszor átlépett kifelé menet, és háromszor befelé menet, éjszaka érte kell menni, és a saját istállóküszöb alá elásni.

Sorolhatnánk tovább, de ízelítőnek talán ennyi is elég a régi néphit e ma már kiveszőben levő maradványaiból, amelyeket még nem is olyan régen nem a képzelet és tudatlanság szülötteinek tartottak sok helyütt, hanem élő, a mindennapi életben nagy szerepet játszó valóságnak.

Megjelent a Múzeumi Levelek 6. számában (Kaposvári Gyula szerk.)

A Damjanich János Múzeum Könyvtárának engedélyével.